

Мср Никола Санковић

О СИНОНИМСКОМ ОДНОСУ
ЛЕКСЕМА *ВАСИОНА*, *КОСМОС*, *СВЕМИР* И *УНИВЕРЗУМ**

У раду се испитује синонимски низ који чине лексеме *васиона*, *космос*, *свемир* и *универзум*. У првом делу рада у општим цртама се описује његов развој почев од друге половине 19. века. Грађу за рад чине примери из речника и одбраних текстова (углавном књижевних дела). Други део посвећен је приказивању одређених разлика између чланова овог синонимског низа у савременом српском језику, на грађи из електронског корпуса.

Кључне речи: српски језик, именичка синонимија, синонимски низ.

1. Увод. Лексеме из наслова овог чланка чине један од ретких примера четворочланог низа именичких синонима чији су сви чланови уобичајени у језику свакодневне комуникације. У већини савремених једнојезичких речника српског језика и у различитим врстама лексикона и енциклопедија именице *васиона*, *космос*, *свемир* и *универзум* представљене су као синоними. У дескриптивним речницима поменуто лексеме су немаркиране¹ (уп. РМС, РСЈ), што упућује на њихову припадност општем лексичком фонду. Поред тога, оне функционишу и као термини у одређеним научним областима (уп. нпр. МАСТИЛО 2013); међутим, тај податак описни речници ретко наводе. Ове именице су у речницима углавном моносемичне² (њихово значење

* Овај рад финансирало је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије према Уговору бр. 451-03-47/2023-01, који је склопљен са Институтом за српски језик САНУ.

¹ У новијим хрватским речницима, као што је ХЕР 2003, јасно се истиче маркираност лексеме *васиона* у односу на остале синониме. Она је у том једнотомнику обележена чак трима квалификаторима: *експр.* (експресивно), *књи.* (књишки) и *срп.* (српски). У том случају, с обзиром на то да лексеме имају различит статус, не може се говорити о правом четворочланом синонимском низу.

² Изузетак је нпр. лексема *васиона* у РСАНУ или *космос* у Клајн–Шипка 2012.

може се представити описним, несинонимским делом дефиниције лексеме *свемир* у РМС: 'неограничени простор са свим небеским телима у њему'). Када се реализују у том значењу, а видећемо да то није увек случај, чланови овог синонимског низа међусобно су заменљиви готово у сваком контексту.

Можемо са приличном сигурношћу претпоставити да би снагу синонимске везе потврдили и резултати теста слободних асоцијација или анкете у којој би се, на пример, од групе говорника захтевало да према једном од чланова синонимског низа наведу остале. Такође, и најједноставнија провера општег корпуса на интернету³ показаће да међу овим речима постоји јака синонимска веза.⁴ Посматрани синоними, дакле, конкуришу за добар пример појаве која се у појединим приступима лексичкој синонимији назива апсолутном синонимијом (уп. ГОРТАН ПРЕМК 1994; ШИПКА ²2006: 53; ДРАГИЋЕВИЋ 2007: 245).

У литератури која се бави лексичком синонимијом истицано је да скуп (апсолутних) синонима представља временски ограничену појаву у лексикону једног језика (в. МАТИЈАШЕВИЋ 1982: 117, 126). Развојни пут таквог лексичког скупа обично се завршава семантичком диференцијацијом његових чланова или маргинализацијом оних лексема које су „поражене” у конкурентском надметању. Стандардизацијом се овакви процеси у лексичком систему могу донекле успорити, али не и потпуно зауставити. Такође, међу речима у синонимском односу готово увек постоје макар минималне разлике на неком од релевантних нивоа језичке структуре (в. МАТИЈАШЕВИЋ 1982: 128).

Када све то имамо у виду, можемо се запитати каква је перспектива датог синонимског низа у савременом српском језику и које лексеме имају више изгледа за премоћ у наведеној борби. Поред тога, намећу се и питања како је дошло до формирања четворочланог скупа речи које претендују на означавање истог појма и какве разлике се данас могу уочити међу његовим члановима.

Анализом употребе ових лексема у различитим етапама развоја савременог српског језика, колико то дозвољава доступна језичка грађа, настојаћемо да се приближимо одговорима на наведена питања. Као извори за тако усмерено истраживање коришћена су пре свега лексикографска дела (нарочито значајнији дескриптивни речници српског језика) и корпуси текстова (посебно *Корпус савременој српској језика*)⁵.

2. О ФОРМИРАЊУ И РАЗВОЈУ СИНОНИМСКОГ НИЗА

2. 1. Сам почетак стварања и обликовања овог синонимског низа није могуће детаљно истражити због недостатка адекватног корпуса текстова, као и одговарајућих историјских речника. Зато ћемо се ослонити на језички

³ Овде подразумевамо текстове доступне на претраживачу Гугл.

⁴ Понекад ће у оквиру минималног контекста бити употребљени и сви наведени синоними: „Вековима пре но што је човек крочио на Месец, пре 50 година, знало се да су свемир, космос, васиона или универзум бесконачно пространство које нас окружује” (www.rts.rs, 19. 7. 2019).

⁵ <http://www.korpus.matf.bg.ac.rs>

материјал из извора који су нам тренутно доступни, а који ће бити наведени у самој анализи.

Истраживање астрономске терминологије у научним делима из 18. и 19. века показало је да у предстандардној епохи српског језика нису регистровани многи савремени термини, међу којима су и именице *космос* и *свемир* (в. Бјелаковић 2012: 163, 272–273). Извесно је да ове две лексеме нису живе ни у народном језику тог времена. У *Српском рјечнику* (Караџић 1852) није забележен ниједан од четири члана посматраног синонимског низа.⁶ Пре друге половине 19. века, дакле, тешко се може говорити о било каквом синонимском односу, а понајмање о четворочланом скупу синонима. С тим у складу, као први период битан за разматрање ове теме узели смо последње деценије 19. века. То је раздобље у којем се после победе Вукових језичких начела убрзано мења лексикон, „особито на термилошком подручју” (Ивић 2016: 572). Промену те врсте донекле илуструју и лексеме које су предмет нашег интересовања.

На термилошком подручју укрштају се различите тенденције; како истиче Ј. Матијашевић (1982: 122), „у овој сфери више него игде долази до изражаја употреба позајмица, па самим тим постоје сви услови за синонимију, иако је ту због природе термина присутна потреба за сузбијањем синонимије”.

Поједине речи које су предмет овог истраживања богато су посведочене у различитим текстовима друге половине 19. века. Првенствено се то односи на лексему *васиона*, уз коју се током тог периода јавља и неколико варијантних форми – *васељена*, *васиљена*, *васелена*, *вселена*, *селена*. Конкурентским односом међу лексичким варијантама *васиона*, *васељена* и *васиљена* бавио се још у првој половини прошлог века Д. Вушовић (1934). Он је констатовао да је процес њихове супстантивизације (с обзиром на придевско порекло) приведен крају, те да је један од облика (*васиљена*) потиснут на лексичку периферију. Наведене лексеме Вушовић је сматрао „истозначницама”, а системске разлоге за напуштање једне од варијантних форми нашао је у „уједначавању” књижевног језика и „одбацивању сувишности”.⁷

⁶ У том речнику се као одредница јавља синтагма *васиони свијеџи*, чији су латински и немачки еквиваленти *orbis terrarum* односно *die ganze Welt* (у савременом српском језику: *цео свејџ*).

⁷ Аутор у чланку указује на један од општих принципа у развоју лексичког система, који се тиче и односа међу члановима синонимског низа: „чим се тако у њему [тј. књижевном језику] неким случајем појави више речи са истим значењем, врши се одабирање и, наравно, реч која је обичнија и у већој употреби побеђује, а друге речи или добијају ново значење у књиж. језику или постану архаизми” (Вушовић 1934: 142). Из данашње перспективе, очигледно је да је управо једним од наведених путева даље текао развој односа између лексема *васиона* и *васељена*, које су једине опстале у књижевном језику након „одабирања” и „одбацивања сувишности”. Друга форма, коју су „оживили” књижевници, па је у датом тренутку развоја лексичког система била „обична” у књижевном језику (в. Вушовић 1934: 143) и призната као нормативно равноправна (уп. Белић 1950: 145), временом је застарела

За разлику од поменутих лексичких варијаната, које углавном припадају и предвуковском језичком наслеђу, лексема *свемир* данас се везује пре свега за развој књижевне лексике током 19. века.⁸ Једну од најранијих потврда ове именице налазимо у Његошевој поезији (в. Стевановић и др. 1983). Тај податак, ипак, не говори много о ондашњој њеној распрострањености. О фреквенцији употребе ове лексеме можемо судити тек када је упоредимо са конкурентским лексемама (односно поменутих лексичких варијантама) у појединим изворима из тог времена. На пример, у првим деценијама публикавања *Лейојиса Мајице српске* (ЛМС) доминантна је архаична форма *вселена*, затим се све чешће јављају остале варијанте, док, с друге стране, готово да нема помена лексеме *свемир*. У издањима овог часописа која смо имали могућност да претражимо најранију потврду за *свемир* забележили смо у ЛМС из 1865. године (бр. 109, стр. 77). Уколико би се наша нека потврда и у ранијим бројевима, то свакако не би променило претпоставку о врло слабој заступљености те лексеме. Додајмо томе да се, према нашем увиду, *свемир* јавља отприлике истовремено и у новосадској *Даници*, упоредо са лексичким формама *васелена*, *васељена* и *васиона* (уп. нпр. Даница 1866: 67, 68; 1867: 61, 373, 390, 393, 593; 1869: 253, 264, 266, 400). Речник Југославенске академије (РЈА) једину потврду за *свемир* ван лексикографских извора наводи из часописа *Јавор* (1889: 658), али то није уједно и најстарија потврда на страницама овог часописа (уп. Јавор 1876: 47, 606). Нешто учесталију употребу ове лексеме у појединим периодичким публикацијама можемо, дакле, пратити приближно тек од седме деценије 19. века,⁹ што не значи да је она у том периоду заиста била фреквентна. Напротив, на основу анализе садржаја већег броја одабраних књижевних текстова (посебно стваралаштва српских реалиста),¹⁰ може се закључити да њена раширеност није била ни приближна оној у савременом језику. У књижевности српског реализма ни лексема *васиона* и *васељена* нису нарочито фреквентне (што може бити последица и тематске усмерености књижевних дела), док се *свемир* јавља само по изузетку. Неколико потврда за ту реч регистровали смо, на пример, у издању целокупних дела М. П. Шапчанина, али о њеном статусу више говори то што је уврштена у *Речник њуђих и мање њознајих речи*, на крају издања, и дефинисана речју *васиона*. Само једну потврду забележили смо

у значењу које данас уобичајено има лексема *васиона* (и остали синоними), те се у тој семантичкој реализацији сматра архаизмом (уп. *васељена* у РСЈ).

⁸ Нема јединственог мишљења међу лингвистима о путевима уласка ове сложене словенског порекла у књижевну лексiku савременог српског језика. Преглед одговарајуће етимолошке проблематике дат је у студији Јанковић 2017: 673–679.

⁹ Ово апроксимативно датирање у складу је с налазом И. Бјелаковић (2018: 640) о непотврђености термина *свемир* (и *космос*) у делима научног карактера и уџбеницима публикованим до 1867. године.

¹⁰ Коришћена су књижевна дела са сајта *Антологија српске књижевности* (<http://www.antologijasrpskeknjizevnosti.rs>), као и целокупна дела појединих српских књижевника, такође доступна на интернету (<https://milutinbojic.digitalna.rs/biblioteka-srpskih-pisaca>).

у делима Ј. Веселиновића, који уобичајено користи лексеме *васиона* и *васељена*. У највећем броју дела књижевне епохе реализма реч *свемир* је непозната. Такође, у картотеци за израду Речника САНУ врло су ретке потврде пре самог краја 19. века.¹¹ Најстарија нама позната потврда ове речи у српској лексикографији јесте она у српско-немачком речнику Ћ. Поповића (Поповић 1881: 314).¹² Из наведеног следи да синонимска веза која би одговарала данашњем језичком стању у разматраном периоду не постоји, пошто *свемир* још увек није био општеприхваћена лексема.¹³

Друга два члана синонимског низа, интернационализми *космос* и *универзум*, током ове етапе развоја књижевог језика припадају лексичкој периферији. Претпостављамо да је појава тих речи на позицији која је већ заузета другим лексемама последица процеса интелектуализације и интернационализације књижевнојезичке лексике (изражене у лексичким променама од краја 19. века). Примери њихове употребе до почетка 20. века веома су ретки. У грађи за израду Речника САНУ за ове лексеме нема ниједне потврде из 19. века, само је форма *универз* забележена у примеру из путописа Ј. Ненадовића: „У целом овом бескрајном универзу нигде нема празнине” (Ненадовић 1922: 62). Прегледани књижевни извори и периодика такође су у складу

¹¹ Нпр. Мита Поповић, *Песме*, Земун, 1884, стр. 112; Владимир М. Јовановић, *С францускога Парнаса*, Београд, 1893, стр. 35.

¹² У другом издању немачко-српског речника истог аутора (из 1886. године) лексеме *свемир* и *васелена* послужиле су код тумачења немачких именица *Kosmos* и *Universum*, док у првом издању (1879) обе те одреднице изостају.

¹³ Хрватски историчар књижевности и филолог Н. Андрић двадесетих година прошлог века сврстао је *свемир* у „загребачке нове ријечи” (позајмљенице из руског или чешког језика), које су биле „београђанима необичне, па су се о њих спотицали” (Андрић 1927: 273). Разматрање утемељености изнесене тврдње није предмет овог рада, међутим, ипак ћемо напоменути да претпоставку о некој врсти хрватског утицаја, ако не на појаву, онда макар на ширење лексеме *свемир*, не би требало одбацивати. Судећи по изворима које смо имали прилику да претражимо, ова је реч у другој половини 19. века у хрватској књижевној средини прилично фреквентна. Потврде проналазимо у различитим загребачким часописима, на пример, у *Архиву за њовјесјиницу јуџославенску* (1852), *Госпођарском листу* (1857), *Даници илирској* (1863, 1864), *Драгољубу* (1867), као и у делу *Fluminensia* Ф. Курелца (1862). Већи број примера бележимо затим у првим бројевима часописа *Виенац*, који је излазио у Загребу од 1869. године. *Свемир* се, такође, јавља и у оновременим хрватским двојезичким речницима (уп. I. Filipović, *Novi rječnik hrvatskoga i njemačkoga jezika, I. Njemačko-hrvatski dio*, 1869, стр. 728; В. Šulek, *Hrvatsko-njemačko-talijanski rječnik znanstvenoga nazivlja*, I, 1874, стр. 24). Навешћемо још један податак у вези с првим фреквентнијим јављањима ове речи у српском језику. Наиме, за укоренивање лексеме *свемир* није без значаја ни то што је придев *свемирни* (рус. *всемирный*, из чега су поједини лингвисти покушали да изведу и саму именицу *свемир*), у значењу *ојшћи*, *свейски*, половином 19. века, судећи по изворима, прилично раширенији од саме именице; уп. нпр. „свемирна историја” (*Голубица*, 1839, стр. 28), „свемирни потоп” (Д. Давидовић, *Исторія народа србскогъ*, 1846, стр. 8), „свемирно царство” (*Даница*, 1864, стр. 607), као и необичан превод романтичарског појма *Weltschmerz* – „свемирна боља” (*Даница*, 1865, стр. 167).

с тим. *Универзум* није потврђен ни у једном извору тог типа. Најранију потврду за лексему *космос* пронашли смо у називу једног од тематских кругова лирске поезије Ј. Суботића у првој књизи његових дела из 1858. године.¹⁴ Истичемо и то да у разматраном периоду одговарајући односни придев, заступљен у различитим формама (*козмички, космојски, космични, космички*), по учесталости значајно превазилази саму именицу *космос*.

Да се лексеме *космос* и *универзум*, макар врло ограничено, употребљавају у периоду о којем је реч, могуће је установити на основу тога што су као одреднице ушле у речник страних речи В. Пелагића (1892). За нашу тему је важно њихово дефинисање преко најфреквентнијег синонима – *васиона*, који је своје место у поменутом речнику добио и као посебна одредница.

У општим речницима страних речи с почетка 20. века аутора Ј. Грчића (1904) и В. Ђисаловића (1914) обе позајмљенице се налазе међу одредницама и такође су синонимски дефинисане:¹⁵ еквивалент лексеме *универзум* у првом речнику је *васелена* (Грчић 1904: 370), док се у другом речнику као синоними за *универзум* наводе *васиона* и *свеӣ*, а за *космос* – *васељена* и *свеӣ* (Ђисаловић 1914: 184, 273).

Можемо закључити да су у првој етапи развоја синонимског низа доминантне лексеме *васиона* и *васељена, свемир* се јавља у језику мањег броја аутора, док су *космос* и *универзум*, по свему судећи, вишеструко обележене лексеме.

2. 2. Константно ширење употребе лексеме *свемир* може се пратити од почетка 20. века. За разлику од претходне књижевне епохе, знатан број књижевника из периода српске модерне и, посебно, књижевних праваца који замах добијају након Првог светског рата, користе стилски потенцијал новостворене синонимске везе.¹⁶ Приметне су поприличне индивидуалне разлике када је у питању употреба лексеме *свемир* у књижевним текстовима. Навешћемо пример поезије М. Ракића, где су, према речнику В. Павковића (1984), присутне само варијанте *васиона* и *васељена*, док у стваралаштву А. Шантића, напротив, преовлађује управо *свемир* (уп. Целокупна дела¹⁷).

¹⁴ Нешто старије потврде за варијанту *козмос* јављају се као превод назива књиге *Kosmos* природњака А. фон Хумболта (В. Маринковић, *Начела физике* II, 1851, стр. 79, 269; *Свејовиг* 1854, бр. 34, стр. 4). Исто то дело, под називом *Космос*, помиње се и у часопису *Седмица* 1857, стр. 376.

¹⁵ У Грчићевом речнику нема лексеме *космос*, међутим, врло је вероватно да је у питању штампарски пропуст, јер је код одреднице која према азбучном реду треба да претходи одредници *космос* јасно видљива недовршеност речничког текста (в. *космојолийизираӣи*, Грчић 1904: 235).

¹⁶ Између осталог, ту су имена попут И. Андрића, Д. Васића, С. Пандуровића (у чијим стиховима проналазимо трочлани синонимски низ лексема *васиона, космос* и *свемир*), као и С. Винавера, који једно од својих најзначајнијих дела објављује под насловом *Громобран свемира*.

¹⁷ <https://milutinbojic.digitalna.rs/biblioteka-srpskih-pisaca>.

И у годинама између два светска рата уочава се тенденција даљег по-раста учесталости лексеме *свемир*. Проналазимо је у типолошки различитим лексикографским публикацијама, било као одредницу или као синоним код дефинисања других чланова низа (уп. Ристић–Кангрга 1928; Бакотић 1936; Вујаклија 1937; Свезнање 1937).

У том периоду именица *универзум* (ретко у форми *универсум*), како показује мали број потврда из грађе Речника САНУ, углавном је ограничена на област есејистике и филозофије. Редовно је присутна као одредница у речницима страних речи (уп. Лукић–Обрадовић 1928; Вујаклија 1937), док је други типови речника врло често не узимају у обзир. Нешто већу заступљеност у речницима и другим изворима показује лексема *космос*.

2. 3. Од средине 20. века на фреквентнију употребу именичких синонима, изузев лексеме *универзум* (о чему ће бити речи у другом делу рада), и ширење мреже њихових парадигматских веза у лексичком систему интензивно су утицали и одређени ванјезички фактори, посебно на почетку тзв. космичке ере. Тадашњи редовни медијски извештаји о дотад невиђеном напретку човечанства на путу откривања космичких пространстава значајно су допринели уласку ових речи и њихових деривата у готово све нивое језичке употребе.

У околностима када појам који означавају синоними постаје толико проминентан, варирање синонима користи се и као стилско средство којим се избегава понављање једне исте речи. На пример, у новинским текстовима једног од аутора који извештава о лансирању првог вештачког сателита у Земљину орбиту 1957. године проналазимо синонимски низ – *васиона*, *космос*, *свемир*.

Сва совјетска јавност са огромним интересовањем прати извештаје о кретању првог вештачког Земљиног сателита, кога су јуче совјетски научници послали у *васиону* (О. Милићевић, Борба, 6. 10. 1957, стр. 8). Изучавање тих појава је врло значајно, поред осталог, и за будуће летове у *космос* (О. Милићевић, Борба, 7. 10. 1957, стр. 4). У својој изјави Федоров је казао да је слање сателита у *свемир* један врло сложен проблем (Ibid.).

У то време у језик улази и група нових техничко-технолошких термина (или термилошких синтагми) из сфере космонаутике, који успостављају са члановима синонимског низа различите творбено-семантичке релације. Термилошку лексику, пореклом из научно и политички најутицајнијих средина (руске, односно совјетске и америчке), чиниле су махом једнолексемске позајмљенице састављене углавном од форманата из класичних језика (нпр. *космонаути*, *космодром*,¹⁸ *асијронаути*), као и калкирани синтагматски спојеви (*космички/свемирски/васионски брод*, *космичка/свемирска/васионска станица* итд.), за које су, како показују и наведени примери, карактеристични

¹⁸ У литератури се наводи чак и тачна година (1957) кад је ова лексема ушла у српски језик (уп. КЛАЈН 1996: 43).

нови конкурентски односи. У другим случајевима усталила су се у пракси само нека од могућих решења, нпр. синтагма *ошворени космос*, односно *ошворени свемир* (енгл. *open space*), али не у истом значењу и *ошворена васиона*.¹⁹ Поједини термини директно су преузети их страних језика, а један од познатијих примера је полусложеница *сшјс-шашл* (енгл. *space shuttle*).²⁰

У епохи изразите политичке поларизације на светском нивоу, научно-технолошка достигнућа усмеравања су у великој мери у правцу космичких истраживања. Успеси у тој области једно време су сматрани главним показатељем развијености и моћи супротстављених политичких блокова. У складу с тим, кроз различита уметничка остварења је обликована слика свемира као одредишта будуће напредне цивилизације. Асоцијативна веза чланова синонимског низа са појмовима *будућности*, *науке* и сл. – и данас је жива; разматрани синоними и даље су једна врста симбола технолошког и општецивилизацијског прогреса. *Асоцијативни речник српског језика* (АРСЈ) показује да је управо лексема *свемир* међу најфреквентнијим асоцијацијама на стимулус *будућности*, чијем асоцијативном пољу припадају и реакције *свемирски брод*, *свемирски траг* и *космос*; такође, *свемир* је асоцијација на речи-стимулусе *интелигенција*, *наука*, *роботи* итд.

3. САВРЕМЕНО СТАЊЕ

3. 1. Данашње стање презентоваћемо углавном на основу електронског *Корпуса савременог српског језика* (ЕК). Први параметар који упућује на однос међу члановима синонимског низа јесте број корпусних потврда за сваку од лексема. У том погледу, ограничићемо се на конкорданце из листа *Полишика*²¹ (даље скраћено: *Пол.*), који је у ЕК својеврсни репрезент савремених дневних новина на српском језику²² (в. Утвић 2013: 264). Лексеме *васељена*, *васиона*, *космос*, *свемир* и *универзум* потврђене су са укупно 1800 примера²³

¹⁹ Детаљно испитивање колокација сматрамо врло важним за приказивање односа међу синонимима, међутим, ширење теме на ту страну превазилази оквири овог рада.

²⁰ Ни у хрватској средини, где је тенденција „превођења” стране лексике константно изражена, није успешно пронађена одговарајућа замена за овај термин. Лексема *свемиројлов*, предлог најистакнутијег хрватског дериватолога С. Бабића, није заживела.

²¹ Разлог за ограничавање корпуса налазимо у нешто већој репрезентативности новинских текстова кад је у питању однос између броја конкорданци. На пример, одлука преводилаца појединих романа из жанра научне фантастике да поред лексеме *свемир* као преводни еквивалент употребљавају и лексему *васељена* толико доприноси повећању броја корпусних потврда те лексеме (а с обзиром на учесталост у научнофантастичној књижевности, где је свемирско пространство једно од типских места збивања) – да он премашује укупан број примера за лексему *васиона*, што не може бити очекивано стање у савременом језику. Краћи обим новинских текстова онемогућава драстична одступања те врсте, мада се тиме у приказивању броја конкорданци ограничавамо на само један функционални стил. Лексему *васељена* ћемо, из наведеног разлога, такође уврстити у овај преглед.

²² У ЕК су ушла одговарајућа издања Политике 2000–2001. и 2005–2010. године.

²³ То је више од трећине примера (из свих корпусних извора) за ове лексеме.

из овог извора. Удео потврда за сваку од лексема у том броју је овакав: *космос* – 673 примера (37,4%), *свемир* – 624 (34,7%), *универзум* – 304 (16,9%), *васиона* – 139 (7,7%), *васељена* – 60 примера (3,3%). Лексеме *космос* и *свемир* најфреквентније су и у примерима са сајта РТС,²⁴ али с једном битном разликом: у том извору је значајна предност на страни лексеме *свемир*, која обухвата чак 60% од укупно 427 примера. Кад се посматра целокупни ЕК, највећи број конкорданци такође имају ове две лексеме, а фреквенција јављања је нешто већа код лексеме *свемир*.

3. 2. Неподударане између речи у синонимском односу могуће је у одређеној мери утврдити и испитивањем њихових асоцијативних поља (уп. Драгићевић 2007: 263–264). Пошто се ниједна од лексема које су предмет овог рада није нашла међу 600 речи-стимулуса у АРСЈ, за поређење асоцијативног статуса именица *васиона*, *космос*, *свемир* и *универзум* искористимо податке о тим лексемама као слободним асоцијацијама на задате стимулусе из АРСЈ. *Обрајни асоцијативни речник српског језика* (ОАРСЈ) показује да је у овом синонимском низу асоцијативно доминантна именица *свемир*, која је 106 пута била реакција испитаника на 30 различитих речи-стимулуса (и једанпут у облику *свемиру*, као синтагматској асоцијацији на задату реч *ближе*). Готово четири пута мање, укупно 27 пута, лексема *космос* се јавила у оквиру 18 асоцијативних поља (и једном у зависном облику *космоса*, што је синтагматска асоцијација на стимулус *на ивици*), док су лексемом *васиона* испитаници одговорили 19 пута на 11 стимулуса. *Универзум* у лематском облику није ушао ни у једно од 600 асоцијативних поља, а у зависном облику *универзума* посведочен је само једном, као реакција на стимулус *будућности*. За разматрану тему значајно је и то што се сви синонимима, изузев именице *универзум*, чија је улога (како показују ови речници) у асоцијативним односима занемарљива, најчешће појављују у асоцијативним пољима двеју одредница из АРСЈ – *ракетни* и *вакуум*. Према ОАРСЈ, стимулус *ракетни* је код 39 испитаника доведен у асоцијативну везу са појмом који означавају чланови синонимског низа, с тим што је од тог броја 30 испитаника на тесту одговорило речју *свемир*, 5 испитаника речју *космос*, док је код 4 испитаника реакција била *васиона*. Сличне резултате показује и одредница *вакуум*: 25 испитаних на тај је стимулус одговорило именицом *свемир*, пет испитаних – *васиона*, а четворо њих – *космос*. Овај параметар, дакле, очигледно издваја *свемир* у односу на остале синониме и показује да је та лексема у савременом језику асоцијативно најјача.

3.3. РАЗЛИКА НА СЕМАНТИЧКОМ ПЛАНУ. Корпусни примери пружају нам, такође, увид и у извесне семантичке разлике међу разматраним синонимима у савременом српском језику. Најзначајнијом разликом сматрамо ону која јасно раздваја лексеме *васиона*, *космос* и *свемир*, с једне стране, и лексему *универзум*, с друге, што ћемо илустровати примерима њихове употребе у

²⁴ ЕК обухвата одговарајуће садржаје са сајта од 2008. до 2010. године.

значању локализатора у одређеним моделима предлошко-падежних конструкција за обележавање просторних релација, нарочито у моделима са директивним значењем. Прво је важно то што се, према подацима из ЕК, *универзум* уопште ређе (у односу на остале именице) употребљава у конструкцијама за исказивање просторних односа, а главна дистинкција се тиче занемарљивог броја потврда те лексеме у моделима са значењем посебне директивности типа удаљавања или приближавања. То значи да се именице *васиона*, *космос* и *свемир* уобичајено употребљавају у предлошко-падежним конструкцијама са значењем приближавања локализатору, као што је у + акузатив:

Њих [сателите] су направили људи и лансирани их у васиону (ЕК: Географија за 5. разред, 1982. год.). У Пекингу је ових дана најављен релативно брз продор у космос” (ЕК: НИН 2002). Лик Белог анђела који је из васионе стигао на земљу да би први објавио вест о Христовом васкрсењу је са Земље послат у свемир сателитским сигналом као порука љубави и пријатељства (ЕК: Пол. 2001).

или конструкцијама са значењем удаљавања од локализатора, типа *из* + генитив:

„Тај масив шупљих стена као да је неко спустио из васионе (ЕК: Политикин магазин, 2001. год.); Производња озона изазвана енергијом која из космоса стиже у атмосферу (ЕК: Пол. 2000); Тврде да поседују технологију која може предвидети и спречити удар страног тела из свемира (ЕК: Пол. 2006).

За лексему *универзум* овакви модели су потпуно атипични. С друге стране, за све четири именице карактеристичне су предлошко-падежне конструкције којима се исказује непосредна локализованост (типа садржавања), посебно конструкција у + *локаџив*. Оваква дистрибуција одраз је извесног непоклапања на семантичком плану. Судаћи по наведеним примерима употребе, именице *васиона*, *космос* и *свемир* у правом су синонимском односу са лексемом *универзум* само у значењу (а) ’неограничени простор са свим небеским телима у њему’ (уп. *васиона* у РСАНУ и *свемир* у РМС). У том значењу ове су речи често синонимичне и са лексемом *свеи*, ређе *џприрода* (у одговарајућим семантичким реализацијама). Међутим, када се односе на (б) свемирски простор изван Земљине атмосфере, чине засебан лексички скуп, којем не припада лексема *универзум*. На семантичку разлику о којој је реч указују бројни корпусни примери, а у најфреквентније спадају они са синонимима употребљеним у локативу с предлогом у.

(а) Да ли смо сами у васиони, питање је без сигурног одговора (ЕК: РТС 2008). За сва жива бића у космосу важе јединствени биолошки закони (ЕК: Пол. 2000). Одувек, а посебно у протеклих неколико деценија, једна од највећих преокупација човечанства је питање да ли постоји живот ван Земље, или смо пак сами у свемиру (www.rts.rs, 15. 2. 2020). Шта би се променило у универзуму који би био замишљен без човека (ЕК: Пол. 2007).

(б) Потрага за животом у васиони захуктава се сваким новим астрономским открићем (ЕК: Пол. 2010). Ни за шта на свету не бих дао тих мојих осам дана у космосу. То је богатство за сав живот (ЕК: Пол. 2000). Има ли у свемиру малих зелених бића за која научници и врачаре тврде да постоје? (ЕК: НИИ 2002).

Примећујемо на основу друге групе примера (каких у ЕК има знатно више) да онда када се *свемир*, *васиона* или *космос* односе на простор који искључује Земљу, постоје две интерпретације тог простора. У једном случају то ће бити неодређени (можда и целокупни) свемирски простор изван Земље,²⁵ а у другом само његов мали део, нешто јасније омеђен – онај којем савремена цивилизација има приступ. У таквој реализацији *универзум* ће се јавити само по изузетку. Из једне веће скупине издвојићемо неколико примера, карактеристичних за новинарски стил. Свемирски простор ту се разуме(ва) као сфера интереса и поље (гео)политичке конфронтације држава које се сматрају космичким силама. *Универзум* није забележен у таквом контексту (бар када су у питању корпусне потврде).

Америка неће толерисати угрожавање њеног права на коришћење васионе у мирнодопске сврхе (ЕК: Пол. 2006). Милитаризација космоса ће имати несагледиве последице за човечанство (ЕК: Пол. 2007). Кинеске новине су данас напале амерички план о изградњи националног противракетног система и упозориле да би то покренуло трку у наоружању у свемиру (ЕК: Пол. 2001).

Овакве дистинкције између разматраних синонима захтевају адекватно презентовање у лексикографским публикацијама.²⁶ Речници синонима (Лалевић 1974/2004, као и Ћосић и др. 2008) не региструју ову разлику, а ретко је истакнута и у двојезичним речницима; уп. нпр. два новија српско-енглеска речника већег обима, са различитим енглеским еквивалентима за лексему *свемир*: без диференцијације значења – *cosmos, universe* (Шипка 2014), односно са диференцијацијом – *the universe; [outer] space (void)* (ХЛЕБЕЦ 2010).

Системска релевантност секундарног значења лексеме *свемир* манифестује се и у неким творбеним процесима. Лексичко значење изведенице *свемирац* – 'замишљени становник свемира, ванземаљац' (в. РСЈ 2011) мотивисано је управо секундарном семантичком реализацијом мотивне именице. На занимљив начин о томе сведочи и синонимски пар твореница

²⁵ Тако бисмо последњи пример могли интерпретирати као: има ли *негде* / *било где* у свемиру малих зелених бића итд.

²⁶ Поједини хрватски речници новијег датума указују на семантичко неподударање лексема *универзум* и *свемир*. Два савремена једнотомника Анић–Голдштајн 2002 и ХЕР 2003 дефинишу *универзум* као 'свијет у укупности Земље и свемира'. Међутим, оба речника у синонимском делу дефиниције лексеме *космос*, представљају *свемир* и *универзум* као еквиваленте.

свемирац и *ванземаљац*, чија творбена структура упућује на еквивалентност мотивних значења: *свемир* = *ван Земље*. Поред тога, односи придеви *васионски*, *космички* и *свемирски* парадигматски су повезани првенствено са секундарним значењем именичких синонима. Стога није неочекивана редувантност лексеме *универзумски* – у лексичком систему готово да нема места за тај придев (није забележен као одредница у речницима и не постоји ниједна корпусна потврда за ту реч, док је на интернету могуће пронаћи покоји пример).

3.4. Постоје и друге специфичности појединих чланова синонимског низа на различитим језичким нивоима. Представићемо оне које нам се чине релевантним за одабрану тему, а везане су за лексеме *космос* и *универзум*.

Прва лексема део је филозофског терминсистема, где подразумева *свећ као уређену целину* (уп. Филиповић В. и др. 1989: 181; Савић и др. 2008: 323), чему је супротстављен појам *хаоса* (уп. Вулаклија 1937: 620; Филиповић В. и др. 1989: 125). Детерминологодизацијом је настао пар „прагматичких” антонима *космос–хаос*.

Несвесно којим нас је Фројд уплашио није само *хаос* већ и *космос* (ЕК: В. Јеротић). Из *хаоса* ствари и из испреврнутих и изломљених предмета помаљао се *космос* (ЕК: Република, 2003, бр. 322–323).

Ова реч поседује једну посебност и на нивоу творбеног система. Наиме, за формално-семантичку везу између лексеме *космос* и препозитивног (везаног) творбеног форманта *космо-* не постоји аналогија код осталих синонима.

Универзум, с друге стране, за неке лингвисте има споран нормативни статус. Према И. Клајну (2011: 179), ова је реч „непотребна” као преводни еквивалент енглеског *universe*,²⁷ с обзиром на то да постоје чак три синонима којима се може покривати њено значење.

3.5. МЕТАФОРИЧКА ЗНАЧЕЊА. На крају ћемо се осврнути на нека од метафоричких значења ових именица, и то само на одабране примере, пошто је метафоризација ових речи богата и свакако може бити тема посебног рада. Упркос томе, у домаћој лексикографској продукцији готово да нема трага њиховим метафоричким значењима. У овој краћој анализи полазимо од једног изузетка. Наиме, у речнику синонима Ћосић и др. 2008, код одреднице *космос* у оквиру првог издвојеног значења налазимо, очекивано, побројане све синониме (*свемир*, *васиона*, *универзум*, *васељена*), док је друго значење представљено на следећи начин: *'фиј.* (оно што је створио неки уметник) систем, окружење, средина, микроскосмос *фиј.* – *уј.* маштарија'. Корпус нуди примере за метафоричка значења која се односе на неколико типова

²⁷ Највише потврда за лексему *универзум* у ЕК долази управо из текстова који су преведени, првенствено са енглеског језика.

апстрактно схваћеног простора из домена уметничког стваралаштва. Ту се уочава изразита несразмера у броју примера: корпусне потврде за *универзум* прилично превазилазе остале синониме, *космос* је заступљен у одређеној мери, а за *свемир* и *васиону* таква метафоризација је нетипична. Лексемом *универзум* или, ређе, неким од синонима, означава се, на пример, имагинарни *свећ* који је у свом опусу изградио неки уметник, обично књижевник; ретко је то свет једног, посебног уметничког дела.

Јасмина Лукић је мишљења да је, стварајући своју прозу у обзорју постмодернизма, Борислав Пекић остварио универзум шекспировског типа, користећи историју да преко ње дође до основних цивилизацијских постулата (ЕК: Пол. 2001). Брижит Младеновић је успела да [у преводу] пренесе све оно што даје посебну обојеност Њопићевом универзуму (ЕК: Пол. 2006). Са свега две збирке прича (...) Шулиц је створио јединствен и заокружен књижевни универзум (ЕК: Пол. 2007). Изложба посвећена стваралачком универзуму најславнијег француског кантаутора популарне музике Сержа Гензбура (ЕК: Пол. 2008). У Француском културном центру видећемо илустрације једанаест Лафонтенових басни које врве од чудесних бића у којима препознајемо цео Далијев универзум (ЕК: Пол. 2010). У осврту на неке од представа овогодишњег фестивала као највећи догађај издвајамо сусрет са позоришним универзумом Јана Лаурерса, нарочито са остварењем Изабелина соба (ЕК: Пол. 2010). Поси Симондс је креирала читав један мали универзум, а моји најбољи филмови имали су управо то – добро креиран универзум (ЕК: Пол. 2010).

И у многим другим значењима метафоричког простора *универзум* је знатно уобичајенији од осталих синонима.²⁸ Тако ће првенствено *универзумом* бити назван апстрактни простор различитих видова (организоване) делатности.

Спада међу последње из прве генерације комуниста за које је Октобарска револуција била централна тачка политичког универзума (ЕК: Пол. 2006). Увек су постојали већи делови економског универзума који нису били захваћени [кризом] и који су могли апсорбовати вишкове робе (ЕК: Пол. 2009). Желео сам да направим песму која ће трајати дуже од једног догађаја, па макар и тако крупног као што је Универзијада. Зато мислим да је очигледна и моја алузија на Београд као срце спортског универзума (ЕК: Пол. 2009).

Једно од потврђенијих значења везано је за област информација, обично оних у дигиталном простору. У ЕК се јављају, између осталог, и ове

²⁸ Можемо се запитати и зашто је баш лексема *универзум* најпродуктивнија кад су у питању значења добијена метафором. Један од кључних разлога за то видимо у великом утицају превода, у првом реду са енглеског језика, где је еквивалентна лексичка јединица развила низ значења у апстрактном домену.

синтагме: „виртуелни и сталноширећи универзум свакојаког знања”, „експлодирајући универзум података”, „хаотични и разударени комуникативни универзум” (ЕК: Пол. 2009), „дигитални универзум”, „интернет универзум” (ЕК: Пол. 2010); у неколико корпусних примера посведочен је и „сајбер универзум” (ЕК: Пол. 2007), где атрибут упућује на могуће преузимање из страног језика, што представља важан начин ширења семантике ове лексеме.

Мање типични случајеви метафоризације неће се тицати апстрактног простора који поседује изражену величину, ширину, сложеност итд., већ, напротив, мањег, ограниченог простора који се разуме(ва) као одвојен, *йосебан* свет (свет за себе), одн. *нечији* свет (сав свет за некога), дискретни животни простор и сл. Синоними овде носе нешто већу експресивност него у претходним случајевима.

Када након провере и легитимисања уђете у манастир, ви сте заправо у једној прекрасној паралелној васиони, док је напољу ван зидина прави дармар (ЕК: Пол. 2007). Многи јунаци са београдског плочника дошли су однекуд и нешто собом донели, мада има и оних којима је највећи завичај мали космос сопственог кварта – обала, пијаца, кафана, станица (ЕК: Пол. 2008). Чека је у свом малом универзуму у којем влада потпуна слобода, на острву Форе које је изабрао за живот давне 1960. године (ЕК: Пол. 2007). У врху дворишта, на месту на којем се налази стари амбар ... полако настаје нови центар нашег малог универзума (ЕК: Пол. 2007). Ви сте један окорели завидљивац који је изградио читаву козмогонију, свакоме одредио место у свом малом приватном универзуму (ЕК: Д. Великић).

Члановима синонимског низа може метафорички да буде означено и људско биће, а најчешће је то део људске личности недоступан чулима, човеков „унутрашњи простор”. Ово значење је једно од ретких где лексема *универзум*, према корпусу, није доминантна.

Сваки човек је свет за себе, једна мала васиона (ЕК: Пол. 2008). Кишова анализа заснива се на понирању у унутрашњи човеков космос (ЕК: Културни додатак 2001). Иза смиреног, младалачког лица и ведрога, живахног погледа стрпљиво чека цео један унутрашњи свемир да га откријете (ЕК: Пол. 2009).

Последње две групе примера одликују се тиме што се на синтагматском плану уз чланове низа често јавља придев *мали* (а тамо где је изостављена, та лексема се готово увек подразумева). Зато ће у овом случају низ бити проширен лексемом *микрокосмос*, која и својом творбеном структуром директно упућује на синтагму *мали космос*.

4. Закључак

4.1. Зачеци формирања синонимског низа лексема *васиона*, *космос*, *свемир* и *универзум* какав данас познајемо везују се за другу половину 19. века.

Током тог периода међу њима не постоји прави синонимски однос, пошто је у значењу које им је заједничко фреквентна једино лексема *васиона* (заједно са варијантама *васељена*, *васелена* итд., које ће постепено бити потиснуте). Судајући по прегледаним изворима, ширење употребе лексеме *свемир* приметно је отприлике од седме деценије 19. века. Проћи ће, ипак, неколико деценија док се ова реч довољно не рашири у књижевноуметничком и научном стилу и док не ишчезне потреба за њеним тумачењем. Још мање се може говорити о правој синонимији у вези са именицама *космос* и *универзум*, које су, с обзиром на врло слабу потврђеност, биле изразито обележене. Неки речници региструју ове синониме почев од последње деценије 19. века, а дефинисани су, очекивано, преко доминанте низа, лексеме *васиона* (или неке од формалних варијаната).

4.2. Синонимски однос између лексема *васиона* и *свемир* који наликује на данашњи назире се тек у међуратним годинама. Њихова коегзистенција видљива је како у књижевним текстовима тако и у лексикографској продукцији, што ипак не значи да је *васиона* изгубила статус главне лексеме у синонимском низу. Сигурно је да *космос* и *универзум* такође добијају више простора у језику оног времена, али су, по свему судајући, и даље у том погледу прилично ограничени.

4.3. Значајну промену у живот ових речи унело је космичко доба. Не само што су доживеле приличну експанзију на нивоу употребе већ је и лексички систем постао богатији за низ термина који су са њима у директној корелацији. Изузетак је лексема *универзум*, јер за њу, видели смо, није карактеристично значење свемирског простора изван Земљине атмосфере (пре свега оног који је приступачан човеку), а управо је то значење кључно у контексту тада актуелног освајања космичког пространства.

4.4. У садашњем тренутку развоја лексикона примећује се неколико важних разлика међу члановима разматраног синонимског низа. Прва је, већ поменута, семантичка дистинкција, која се одражава на јављање ових лексема у предлошко-падежним конструкцијама са адлативним или аблативним значењем: за лексеме *васиона*, *космос* и *свемир* такве су конструкције уобичајене, а за лексему *универзум* изразито нетипичне (уколико није реч о метафоричким значењима). Две важне особине издвајају лексему *свемир* у односу на остале синониме. Корпусни примери и асоцијативни речници показали су да је у савременом језику та лексема најфреквентнија и асоцијативно најјача, што је чини првим кандидатом за доминанту овог лексичког скупа.

4.5. Приметили смо, даље, да се позиција лексеме *васиона* у лексичком систему драстично разликује од некадашње. Супротно од лексеме *свемир*, донекле и *космос*, чији бисмо развојни пут могли приказати узлазном линијом, *васиона* је током двадесетог века достигла свој зенит и тренутно се налази на силазној путањи. За разлику од осталих именица, изгледа као да *васиона* није специфична ни по чему што би могло да учврсти њену пози-

цију у систему. Може се стога претпоставити да ће се тенденција повлачења у односу на синониме наставити, што ће постепено довести до њене маргинализације.

4.6. Лексема *универзум* тек је у новије време достигла садашњи ниво раширености. Важна улога у том процесу припала је преводилачкој делатности (пре свега са енглеског језика). Ова именица специфична је по продуктивности у сфери метафоричких значења, која далеко надилази остале синониме. С друге стране, недовољна заступљеност у асоцијативним односима могла би упућивати на асоцијативну доминантност секундарног значења осталих синонима, у којем се лексема *универзум* практично не користи.

ИЗВОРИ И ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- Бакотић, Л. *Речник српскохрватској књижевној језика*, Београд, 1936.
- Белић, А. *Правопис српскохрватској књижевној језика*. Београд: Просвета, 1950.
- Бјелаковић, И. *Географска терминологија код Срба у 18. и 19. веку*. Необјављена докторска дисертација, Нови Сад: Филозофски факултет, 2012.
- Бјелаковић, И. *Астрономска терминологија у књижевном језику Срба 18. и 19. века. Зборник радова конференције Развој асирологије код Срба IX*. М. С. Димитријевић (ур.). Београд: Астрономско друштво „Руђер Бошковић”, 2018, 633–644.
- Вушовић, Д. Речи: васељена, васиона и васиљена, њихова употреба, значење и порекло. *Наш језик* 2 (1934): 140–145.
- ГОРТАН ПРЕМК, Д. О лексичкој синонимији. *Научни састџанак славистиа у Вукове дане* 22/2 (1994): 5–11.
- Грчић, Ј. *Речник сџраних речи*. Нови Сад, 1904.
- ДРАГИЋЕВИЋ, Р. *Лексикологија српској језика*. Београд: Завод за уџбенике, 2007.
- Ђисаловић, В. *Речник сџраних речи у српском језику*. Нови Сад, 1914.
- Ивић, П. Стандардни језик Срба и Хрвата у другој половини деветнаестог века. *Расџправе, сџудије и чланци*. Целокупна дела Х/3**. Ред. М. Радовановић. Нови Сад – Сремски Карловци: Издавачка књијарница Зорана Стојановића, 2016, 565–586.
- Јанковић, Ј. *Еџимологија у часопису „Наш језик”*. Необјављена докторска дисертација. Београд: Филолошки факултет, 2017.
- КАРАЦИЋ, В. С. *Српски рјечник (исџумачен њемачкијем и лџинскијем ријечима)*. Беч, 1852.
- КЛАЈН, И. *Лексика. Српски језик на крају века*. Београд: Институт за српски језик САНУ – Службени гласник, 1996, 37–86.
- КЛАЈН, И. *Избор речи и обрта. Српски језички џриручник*. Београд: Београдска књига – Службени гласник, 2011, 165–203.
- КЛАЈН, И., М. ШИПКА. *Велики речник сџраних речи и израза*. Нови Сад: Прометеј, 2012.
- ЛАЛЕВИЋ, М. *Синоними и сродне речи српскохрватској језика*. Фототипско издање. Београд: Нолит, 1974/2004.

- ЛУКИЋ, М., Д. ОБРАДОВИЋ. *Речник сѣраних речи и израза*. Београд, 1928.
- МАСТИЛО, Н. *Речник савремене српске географске терминологије*. Београд: Географски факултет Универзитета у Београду, 2013.
- МАТИЈАШЕВИЋ, Јелка. О синонимији и синонимима. *Лексикологија и лексикографија*. Зборник реферата. Београд – Нови Сад: САНУ, Институт за српскохрватски језик – Институт за јужнословенске језике Филозофског факултета у Новом Саду – Матица српска – Филолошки факултет у Београду, 1982, 115–130.
- НЕНАДОВИЋ, Јб. *Писма из Немачке*. Београд: Српска књижевна задруга, 1922.
- ПОПОВИЋ, Ђ. *Речник српскоја и немачкоја језика II, српско-немачки гео*. Панчево, 1881.
- РИСТИЋ, С., Ј. КАНГРГА. *Речник српскохрватскоја и немачкоја језика (групи гео, српскохрватско-немачки)*. Београд: Издавачка књижарница Рајковића и Ђуковића, 1928.
- РЈА: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. I–XXIII. JAZU. Zagreb. 1881–1976.
- РМС: *Речник српскохрватскоја књижевноја језика*. I–VI. Нови Сад: Матица српска. 1971–1976.
- РСАНУ: *Речник српскохрватскоја књижевноја и народноја језика*. I–XXI. Београд: Институт за српски језик САНУ, 1959–2019.
- РСЈ: *Речник српскоја језика*. Друго издање. Нови Сад: Матица српска, 2011.
- САВИЋ, М., В. ЦВЕТКОВИЋ, Н. ЦЕКИЋ. *Филозофија за IV разред гимназије и сѣручних школа*. Београд: Завод за уџбенике, 2008.
- СВЕЗНАЊЕ: *Свезнање, оишѣи енциклопедиски лексикон I–II*, Београд, 1937.
- СТЕВАНОВИЋ, М., М. ВУЈАНИЋ, М. ОДАВИЋ, М. ТЕШИЋ. *Речник језика Пејтра II Пејровића Њејоша*. I. А–О. Београд, 1983; II. П–Ш. Београд: САНУ, 1983.
- ЋОСИЋ, П. и сарадници. *Речник синонима*. Београд: Kornet, 2008.
- ХЕР 2003: *Hrvatski enciklopedijski rječnik*. Ur. R. Matasović, Lj. Jojić, Zagreb: Novi liber, 2003.
- ХЛЕБЕЦ, Б. *Енциклопедијски речник српско-енглески*. Београд: Завод за уџбенике, 2010.
- ШИПКА, Д. *Велики српско-енглески речник*. Нови Сад: Прометеј, 2014.

*

- ANDRIĆ, N. Koje nam beogradske riječi ne trebaju. *Hrvatsko kolo* VIII (1927): 271–284.
- ANIĆ, V., I. Goldstein. *Rječnik stranih riječi*. Zagreb: Novi liber, 2002.
- ФИЛІПОВИЋ, V. i dr. (red.). *Filozofijski rječnik*. Treće dopunjeno izdanje. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, ³1989.
- ЅІРКА, D. *Osnovi leksikologije i srodnih disciplina*. Novi Sad: Matica srpska, ²2006.
- УТВИЋ, М. *Izgradnja referentnog korpusa savremenog srpskog jezika*. Neobjavljena doktorska disertacija. Београд: Filološki fakultet. 2013.

Институт за српски језик САНУ
Кнеза Михаила 36/1, Београд
sankovicnikola@gmail.com

Примљен: 20. октобра 2022. године
Прихваћен за штампу децембра 2022. године